

History of Swazi princess
and Zulus from Newcastle district
(Gumulakhe)

PP. 1-43

187(5)

K13/21

~~indob~~

31/1/39

K13/21

1/43

Calc.

144p. 5/2

(28/-)

type

Uma Swazi

Ukuzwa kwama Swazi eLulungu
wini nakhoza zulu

Ukuzwana, uBanyeni u Sobuya
neNyamanyana.

Ngokhulunyaka ngo Sobuya uSo-
buya uzalwa uBanyeni uBanyeni
ezalwa uSwazana Amajulu abe
kukupha kaKhulu uFuna uKub-
lala zonke izizwe ezise dize-
ye izulu. nama Swazi awa-
kubalanga uKubalala kaHle ng-
udaba yakhe izulu. uBelu-
nana Swazi ngalo awafake
kuzideni. Uma Swazi abehlul-
uFuna. Swazisa ukuthi aye ye-
Luywe esincane kuzulu. Ph-
ngo ku ngathakazi u Sobuya
uKhosu yama Swazi yacama
nga isu engalanga uKhosu kuba
khenkheni inhlalwane kuzi-
zulunaba.

type

Ukuzwana uMpandeni u-
dada wabo uNyamanyana
uKhosu yakhoza izulu. uMpandeni
uMpandeni waya mihle uMpandeni

futhi waye semuncane. Ewe
 jabula wonke ama swazi nge
 lew elenziwe inkosi u Sabuzi
 ngoba esedniwe amagulu.
 Akusho ukuthi aye ama
 gwala ngaloko aye isizwe eci
 Incane impela kumanama zulu
 Inkosi u Sabuzi uS usetha
 tha umhlambi wezintombi
 ukuba maji hambe naye u
 mpandesi nezizwa. Phele
 umkhuba wase kwazini kwa
 kuthi ama intant uho si
 eyogana anikwe izigila zok
 kubebenzela kubafana ne
 kuma utombazane. Pheke no
 mpandesi wanikwa umhlambi
 wabantu ukubamba naye k
 yomvuzi. Se kuhanywako. Inke
 isihlabatizinkomo ezihlamb
 ukuba bahambe beentli
 bejabule. Isibanika umhla
 mbi futhi ukuba bahambe
 nawo. ungo ka mpandesi. Um
 sebe khona lena kwazulu. Am
 a zulu asokuzi umhlala

Ukuthu inkosi ingeganwe
 iswazi into engakwazi ukhe
 khulumela ebhalela thekezayo
 Inkosi isithi kanti ade ximur
 thanda unpandesi isigala
 ukhe thuka. Sigithi izinduna
 ma ka bulawe unpandesi ngo
 ba inkosi sengathi yake yahlal
 la naye izincukwana ngo ba
 imuthanda. Nganjelwa ama
 nga unpandesi ukhuzo kutho
 thale isu lokumibulala. Seku
 thiva ubanywe nendodapendle
 ni yakwa ndlalose. Naleyo ndo
 da isibulawa inkosi kwazisa
 ukuthi inkosi yayi ngamutha
 ndi kahle ukabuze ndlalose.
 Kuthena ukhufa kuka unpandesi
 sehubulalwa ezimbi ezincekwe
 ni zakhe avela naye kubo. Seku
 thava wonke umvumele wale
 usunikwa izincekwe zakhe ukhe
 ba zihamba nawo. Kwazisa uk
 kuthi waye vumile kahle impela
 unpandesi sebewo hawo belal
 abakwazulu usutlathwa usube

uar be kwa ezigodlweni senho
 sezi balaka izincehu lezi ngo
 ba betli nazi bulawo nazo
 izinye nymange zafika edway
 ni zagana khona kwazulu
 ngo ba phela zazi zindle nama
 dada amanye abamange esa
 pnyelela edwazini asele eseba
 awakha zulu. Abaphumelela
 ukufika edwazini u ndophi
 shabalala no maweni khambu
 le. Baybikela inkosi umhlo
 la owavela kwa zulu ngodupa
 ndesi. Ama swazi esitha kuthi
 la ka khulu se kufakwa impi
 isithu u kufika isibulala imp
 ela ngo mkhulu kugala ama
 zulu kwazulu u kuthi abengala
 indelwe muntu. Se kuthi kua
 isibaleka. Phoke ama zulu
 kwa wacacela loho. Se kuthi
 norma ithi inkosi iyazi ph
 ka impi u kuba iye edwazini
 Se kufuma usaka ukuthi
 abanye be nkosi se be bati
 ka kwazulu ngo ba inkhala

kahle ingekhlo. ⁵ ~~ka~~ ⁵ ~~ba~~ ⁵ ~~le~~ ⁵ ~~ka~~
umemi dimakude nonfowa
 bo. Inkosi isithu ukuba ibo
 ne ukuthi umeme sumakude
 do usebalekile nabanye abo
 ningi isithu angibe bakhonele
 ngo ba phela umeme kwakwona
 yena ndana yase sigodweni
 senkosi. Isithi makhwinqiwe
 emazbukweni mhlawumbe
 bangq' thola kala. Abama
 nge basa thola kala.

Ukuthi usobuzo, ukusa
 mhlalisi kahle impela lo ka
 usefayena ukusala amada
 dana akho unomavovo naye
umyamayenja. Unomavovo no nya
 mayenja abahlalisan' kahle
 sebe bangi sana isikhundla
 kat'nti isikhundla esika nya
 mayenja. Usefuna phutheke
 leli amazulu u nomavovo ka
 bontale u Nyamayenja. Ngo ba
 phela yayi lo ku idalwa yalo
 eyama zulu nama swazi sebe
 hlukana kabili abant'

Abanye sebevuna unomava
 uonefinye izinduna ngo baphe
 la waye ligawe unomavovo chwa
 impela futli yalwa unhotho
 ye kugala. Kodwa inhotho ayime
 yanga inhotho; unina, yenza
 yena unina ka nyamayenja
 Ushulwa ka khulu ushulwa
 unyamayenja, ngo ba esemum
 ane neningi labantu livuna u
 nomavovo. Ushamba unyama
 yenja.

Ushamba lwakhe

Ushamba nomhlambi wabantu
 abamunayo naba balakela u
 uzulu. Ushamba nomdunanku
 ka hayise u zikali bilakazi. Ush
 phuma ebeka inzansi ngokwesa
 ba umyilikazi kwelase. Inzansi
 uhambo njera uhambo ubu
 ku kutu emini akhobe eyindawo
 ni yenile lapho anjebonwe kha
 na uzulu. Ushaye uyaphumelela
 usefka o kugala useyakhonza
 emadunwini kwiphakade. Ushaye
 ukutli bapina ukumbulala

u sebaleka. Sebesala abanye
 kanye nendunayakhe uzi kati
 shakaphumlele ikuhamba nezi
 nkomo ezingi ngoba ehamba
 ngo ku baleka. Seesala kuzi
 kati ezingi. Amachunu ngo
 mihawu. Usezi thatha ezi nye
 kuye uzi kati ngo ku bonawu
 kuthu naye akahlezi uyabaleka
 usecasika nozi kati. Enkosi
 yona unyamayenja usedundu
 bala undi usaka lapho. u
 landela uzi kati kasale
 dundubaki undi usethi u
 kupika lapho ngase unanib
 thi usecala unjowabo. yena
 wedlula nabanye abalingi
 useze nyakha lapho enkunye
 ngase wasibank. useze nya
 ya khona lapho nonyamaye
 nja usefela khona onclini. le
 kusala indodana yakhe u
 mkhahanyeki ukosi sebonq
 sabo. Sekuthi inkosana ka
 zikati uMahlwela usakazi
 usezwa ukuthi kukhona a

amagwe athengrayo kwe
 lase Sunde. uSewka nama
 do da amanye naba fawabo
 sebe hlanguisela imali bont
 sebeyoli thenga, nebala sebe
 vungelwa. nanamhlangina i
 thaythele yezwe uhumadoda
 na hathahlasela. bathenga
 izwe lase Kalabasi eDuge
 nase Dannhauser kodwa
 elase Sunde. kwathu abang
 thenganga basala laplo e
 khungu bona. sekutlu inko
 umkhakanyeki ngokuzwa
 into eyenziwe umhlasela i
 sifuna nawo ukuba ilit
 nge izwe. bathenga emyany
 du nase mzyanyathi efoke
 laplo iinuzi wayo ukhona
 nana mhlanguina. Isimenzo
 induna yayo uthahlasela.
 sebe thukuthela abafowa
 bo uthahlasela, ngo ba phela
 kwa kunge eyena owe abo kuz
 yo kuzala kuyise. Unina kwa
 kungowo kuzena uye bali Vela

manjina inkonkazi yo hu
 gada ka zihali kwa huumu
 inkosi phoke wafa engenayo
 ingane. useze uthe chugumini
 macumthola omnye umankosi
 uzihali unina ka mahlasela
 usemenza inkosikazi uzihali.
 nomahlasela useba inkosana
 yakhe. Sebelwa naba fowabo
 be banga loko. swabunye kwa
 phela loko. baselelana. Umnye
 usuwe hlukana ukwakha kwa
 wo. Kunendoda emhlophe
 eyabe no mahlasela unna
 huthengwa letizwe. hendoda
 u Mr Kangel naramhlanjina
 uyona ndoda idumile kwala
 se Vanhause. ngokwe them
 na kwayo nomahlasela yaze
 yamupha inkizi yenkomo eyo
 belu. nayo lendoda ayechi
 sekubona ana dodana
 ayo e Frank no Keti Kangel
 lona asahlali sene naba
 ntu base kalabasi ngokuthu
 la. nana dodana ka mahlasela
 la awe thimbili anadotana ka

Mr. Sargely

Zibongo zika Mhlasele
 umlungu emnyama inkonyane
 yedwa; Ingelosi emnyama edube
 le emhlabeni; Inyoni engena
 si khundla ezinye zinezidde
 uma buywa putlu athola kate
 untaba zikali; Ungwaja oziphade
 la isi khundla abanye bengazi
 phandeli; Umodli wenzantlana
 zingena kuphela ndawo, Inga
 nahle nehawo lama Nlabo, libo
 nakele. Awahona intethu um
 lilo ungakavuthi wawo cisha
 Nlami lubushilele. Aphelisa
 ama dodu ebutheni, ngobambal
 nge phendulane nandoda. Ohla
 be w adlela ubucoco ngo ku
 ubonela isikhundla sokuzi
 nza. Inyoni emabala azibadu
 Inyoni emabala azibadu vuba
 ibona kale. Akhuzo umhlala
 luba fewabo wathula zikali
 zikali. Babazani na Swazi
 nithule nithi namti udumo
 lo emu. Inkonyane kakhali
 ka magwana.

187

Ojabulise amadoda waye wa
 wanika okungaziwa. Usethe
 sibhe kasideli. Umehlo. Enkomo
 igala ukuzala wona efumanjalo
 ngothando olukhulu. Uthungo
 igumbiza zotshwala unyazi ece
 landulile aplinga amadoda
 amadonwa alandele, khulani
 madoda nithi nant
 umdlohlola. Khangelani zija
 nibuke ukudonwa kwendoda
 amehlo nkomo. Qndabaza
 khe zimmandi zimusa eku
 fe, ngoba engaphumi emi
 lomjeni yamadoda nabefaz
 zane. Thulani madoda ku
 khulu okuzayo. End

ko 3/4?

Umahlasele legumbongo
 uzirikwa inkosi umkhaka
 nyeki ngoba ebona umushe
 nyi wakhe phakathi kwaba
 ntu bakanye. Usethi nona
 embona eza umahlasele ake
 alde izinyentzi ngo ku khumb
 ula oyiso. Umahlasele lona
 kwakuyindoda ihlakani phile

Inenhlomphe fullip. yayi na
 makhosikazi ajithupha. yayi
 fuyile kabhulu nanambela
 njena usabona kala umuzi
 wayo nesi baya esi nkhomo,
 nengola nana khubana nam
 hala. Iyona ndoda eyakho
 mbisa amadoda elapha e
 khala basi u khulima ngo ku
 zwana u khangel abathenga
 naye lendawo. Sekuyizaga ku
 bantu u khuthi umunthi omy
 le bathi umahlasele avuthi
 uthe na ngo kuthenga u
 mkhahanyehi usebuya phe
 zu kondi usakha umuzi
 nti ngase Gokisi. Umuzi wa
 khe ulapho omunye uphez
 ko mnyathu/impela, omunye
 u setaba bane. Usethi kuleli
 chesha yanyadu nesea umuzi
 lo omndane u Bedleni ebeki
 bonke abakwa ndlela kuyi
 district ye Sunde. yunabo u kh
 district yase Newdale. Amadoda
 na kanyise yilana esuwonke

K13/21

187

uSithini, Gqila, uThumenu
 nomandela no naboke beno
 bedlem. Amanombazane y
 lana. Udadenu, ungeneni unome
 leno, uphindiwo, no Gabisile
 Amabili agana emachumosi
 ni. uSithini yena uphethe igwi
 lase mnanobethi:

Umkhokonyeki uyise wo
Sithini, Gqila, uThumenu, mand
leso, bedleni, no bamulakhe
 kwaku ngeneni unjwabo.
 Uthena uswa sefile kwak
 kuthatha inkosana yakhe
 → u bamulakhe. U**bamulakhe**
 usandakufa kade akhe e
 Gqisi emzini kaqise omud
 fla. Ubcwana kakulu no
 mhlasele. Uhl waxabana
 nomjwabo uSithini kwag
 kwakubi impela. babe ba
 nga boza u bethosi. Ph
 ke kwazisa ukuthi igwe
 selibuswa abanhlapho, ba
 shele kaqise kwazisa inda
 ba yabo. uSithini waye hada

ehlala ngaphezulu ondinini
 laphe uyise asuka khona
 ubekhongile laphe kuBelu
 ngw. Phoke ubena bantu
 abaningi kuleyo ndawo a
 basala kuyise. Abanga
 umanga ikuthenga ama
 izwe. Manjena kwafumani
 seka ikuthi induna ka
 samulako undabambi mawuso
 lthenge izwe. ngayo inali ya
 ndlunkulu manjena yase
 ibukha uyenge nkoob kule
 yondawo. Phoke ukuthi uy
 buza ukuthi kungenza ka
 nyam ifa la kwabo ledlwe
 ka mawuso na? Phoke ukuthi
 u samulako umubuyisa
 ngelo buthi, Akabidi ifa u
 bambile njena uyengoba uyi
 nduna uyengoba nawe uyind
 una yami laphe. Nezwe lele
 yomiba engithena maba
 lthenge ngenali yase ndl
 nkulu. Ukuthi ucefuwa
 ukuduma ka njena undaba
 mbi mawusangempu.

bykhatho iyibili. ekhuzwa
 usephlome sile. kwazisa u
 kuthu kuyi banga ukuya
 laphe kwakhe. Ihona usha
 vuso/nyayathi esabamba
 abanjwe. Useboshwa. Phoke
 sekuba kubi kuyena u
 ndabambi. ukuthu ngengca
 phuhisano nomntwana e
 sho u sitini. Usekhululuma
 a ku samulakho nebala
 usemvo mela ubanula
 khe umavuso. Usephuma
 khe injile u sitini useba
 yinkosi ebambile yena
 u samulakho. Naye ubhe
 nyavuma ukuthu akhaxaba
 ne nomfowabo into njirwa
 deniwe ukusebenza ephula
 zini. ufana umfowabo amu
 nike usikhulula naye nje
 ngabanye abafowabo. Ne
 bala use phethe manjane
 u sitini kulo lonke lase
 ndaka kuyiphuma kuya
 emnambithu. Undabambi

Mavuso induna ka sitini
 1 ~~Amoy~~ Unyamayenya
 Kuthena ngebikhatho beo
 thukela wala ukukhonzwa
 enkocini yaba Shembu. use
 dumelana nayo unyamaye
 nyenya isumusha ukuzi
 abele uthekela akhonzwa
 kuPhakade. UPhakade use
 mubeka umveleni wama
 Shembu nama Chumu. A
 ma Shembu ngokwe sabo
 uPhakade lawasi menzi
 lutho u nyamayenya. UPha
 kade usemenza isivalo sa
 khe unyamayenya ngoba a
 zi ukuthi ama Shembu a
 yamhlupha. wathi akubek
 unyamayenya o bhe wona a
 ngaweli. Kodwa unyamaye
 nya akakuthandanga lo ka
 Ama Shembu usemhlupha
 a entshontsha izinkomo za
 khe njalo ebunzwe. UPhaka
 de wathi nona umubi kela
 unyamayenya akabandakani

Msethi ngo kubona ukhul
 amaswazi awawona ama
 gwala use funda isw to kw
 bulala yena unyamajenja
 sekusuka mncane wa kw
 zakwe useyo mntshena ukh
 othi inkosi yakwesaba isi
 funda ukhul bulala. bale
 ha. usebaleka impela.
 usebanya ezinye izinkomo
 zakhe endaweni yakhe
 izinkomo zikhazi ukhul ba im
 ukhul nezingane zakhe
 ezinye nonina ngobaway
 eakhulule kile. kwakunedlala
 inkulu o khwenza izinkomo
 asala ezinye izingane ze
 nko si zenkosi kazi yamagci
 no, nonina wenkosi. Izinkom
 lali balele impela kiphilwa
 ngo kuzingelwa nange zithe
 ko zasendle. Abantwana kanti
 ukhulamba izinkomo abantu
 jayelanga bakufunda nga
 lityo mimi. Izinja zafa zibw
 laba yona ukhulala. Sezi

kula izingane zenkosi, kula
 kukhona nomfowabo wayo
 inkosi umnyama. Kodwa
 abantwana benkosi bache
 ywa ka zikali ngoba umnyama
 amana kwa kungathi uyay
 landela inkosi. akhabe ka
 aylandela. Umaseykhwa
 lile izingane zenkosi uce
 ganwa e nye zizikali ucin
 a wenkosi ka zikali u
 nhlasele. Zenkosi zenge
 ne zenkosi, sezithatwa ka
 umnyama o songallithi
 uzisa enkosi ka zikali uce
 gozi elile zona. Sezi ka
 zithungwa zenkosi selan
 da yena zizikali u kuba
 naka labbele manjona
 enkosi ucin thalile umnyama
 zi. Umnyama buza umnyama
 na se kufuna niseka u k
 thi akaziwa izinkosi wa
 zida. zizikali uce saba in
 kuya. Enkosi ngoba ka
 zikali loke ayathuma ngako

umnyama eukosini inkosi
 aykhwazi. no kuthi yinkomo
 zayo zaphela ngendaba yendla
 la kuyhu ndula nomfuta ng
 esi khathi ziyacile aykhwazi
 inkosi. usala uzikali ngo
 kubona ukuthi iseyomulow
 lala inkosi. usahlala klio
 na imachumwi esehlupha
 zinye futhi izinkomo u ku
 lobola umankosi. banyabo
 nga inkosi isemutshena
 ukuthi yona ayina ndaba
 ngendaba ka mnyama
 pho ke umnyama uyo
 may ukuthi imuntu bung
 lungile ngoba nayo wayi
 khohlisa wathi uyayila
 udele kaubi unama
 nga. pho ke ingemubulala
 le loho u zikali ngo ba
 wazi qina izingane zayo
 nonina nezinye yinkomo
 zayo. ukhuluka kwazi
 kabi imachumwi ngoba
 naye esehluphele ama
 chumbe chawuhela nezuko

za khe ziyakali. Usethi
 thanti ikuwaka kwakhe
 ubese gonde enkosini use
 zwa u kuthi yinkomo izya
 ya kwela ukhosi nabalingi
 u ngialo abanhlophe se
 be pfikile nemuthetho enzi
 ma. u khosi isifuna
 ukusuka manjena. Use
 mkhuzo u ykali amanye
 amadoda u kuthi akhala
 khona kapha kwantaba
 nhlophe abone kugala
 u kuthi ukhosi ishonap
 yona. Amachunu awam
 handlanga u ykali ase
 ke alwa nama Shembu
 awasithola isithuba so
 kulandelana no ykali
 inkosi isithumela yona
 futhu ku ykali u kuthi
 akakamb. usebona u k
 thi jindlala kahle ayk
 ho kwa ntaba. nhlophe
 use thuthuka wakha kha
 na ekhizi wase nyafa
 njalo

Ngo kutlenga kwa mhlase
 ka namanye amado da
 izwe inkosi isifuna nayo
 yafa ingakali thengi seli
 tze lthengwa ndodana
 ayalo inkhakanyeki. Nkhu
 wela kwabo indaka be
 mukelwa izinkomo ezungezi
 ezazi zacile zingawo a
 mandla. Kwabe kutlwir
 mpoka shabalala umvane
 bemuka naye ethi nyaa
 wela ulandela izinkomo
 Abanye baludela kwaz
 kwa bohla wona umfu
 la ukhade bawele. Se ku
 ethi ukhufika kwabo fu
 enkunzi unkhukhane
 useba ngenela impleca
 abanuzi bemuka. Kwab
 kutli aba kwa shabalala
 baphinda umvane bathi
 unmalasela nyaba la
 hle useyabulala fu the
 bathi baya khona othe
 hela base bathu ukwa
 ka ematwane baze batenga

lapho kuleyo ndawo na
 uhlanjana basekhona
 bayisive inkosi yabo
 umbikwa Shabalala

kuithena ukuhamba inkosi
 izwe lo kuvathukuthela
 Phoke kwazisa ukuhlala
 abakwa Shabalala ba
 bale hela kwa bamhlo
 phe ukuhamba baba izeng
 basebenekosi yabo bo
 dwa bona. nanamhla abo
 thandani abakwa Shabalala
 nenjalo ka nyamanyenja.

Nyamanyenja ukuhlala
 kwakhe ubedi. uithena e
 kwela wafuna nisa uku
 the umyibazi ubulelempo
 la indleleni ebale hela
 Shaba. kwa kungekhonni
 zi wahlanjana namabun
 Phoke amvumela ukuh
 nakhakhe kuwona ngo ba
 phela waye baleka. Ebale
 hela a machunu no kuzi
 aphile nezingane zakhe wasi

187

zwa ivona ngo hidda. A
 ma Buzum babe ngawazi ka
 ngako. Sekuthi u mafulela
 ka ntando usabana nonfo
 na we kumu elise izinkomo
 azaphulela wabuye waba nenka
 ni futhi. Sekubuthana ama
 kumu ndawonye usekhulela
 a eondweni lengola. Asethu
 kuthela ama swazi sekufu
 na ukusuka impi. Uacced
 usabo u manyaminyana uac
 ndulela phambili usemuk
 nondi useze wakawa l'nono
 adiya eduze no behlo kazi kapi
 afela khona impela yena
 khulela lizwe wafumanisa
 izinyamazane eziningi njem
 legi; ama wule, amagira, om
 gwaja, izintabala izimpunzi,
 izintemeshe kimpene, izancie
 k'konka, izantane nezinye
 izinyama zane. Kabwa ph
 tha kahle lelo lizwe bea
 fika. Kodwa kwathis ngo hu
 fika kwa mabunu kahle

phelela nezinhomo zafu
 ngalowo nyaka kwakubisi
 impela. Sebe hlala bchlon
 le khona una bchwini. Kuba
 na amantombazane ama
 biki ayogana emachwini
 sebe ceta uxolo kuma
 chuni ngoba sebe bona
 ukutha ukuthala kahle
 akukho. Sebe phelezela
 sebe ukwa nezigila zo
 ka sebezela. Sebe vunywa
 emachwini. Ule kanti
 izinhomo futha ukutha kanti
 ki ukuyokhonzela adadewa
 bo enkhosi yamachwini
 sekuphela kanti no kw e
 sabo manjena kizikhaka
 nyeki. Izimbongo nezhozi
 yase mchwini.

187

Umathlasela Induna

5/10/39

typed 28/10/39

Umathlasela Nlakazi waye
 nomuzi omkhulu onana
 mhla wekhona. wayenzi
 khono ezinqi onana mhla
 wekhona. Enamakhoba nemi
 shini yakhe namahala akhe
 waye namakhosikazi awusa
 si (sithupha) Eyo kugalela
 unakhokanga, unakumene
 unankambule, nangcobo, si
 nansi banyoni nonanene. Uku
 ye agawwe unanene wamun
 bona bechambile beland
 umpazi wenkosi. Uthena ukh
 ba bafike neye umpazi we
 nkosi, sebezithena inkosi
 ukuthi kukhona intombi
 enkeli abayi bonile yakwa
 nene. Umpawabo ulungile futhi
 Isithu inkosi. Aylandwe le
 ntombi futhi. Kulaba wayo kuv
 hazulu. Sebechamba ke o
 mathlasela ngoba kwa kuv
 yinduna yenkosi. Umathlase
 la naye waye yhawu kelale

Ntombi. Nentombi, futlu
 umkhawu kela. Umahlala
 sela ushukumbi nayo
 ekhulumele inkosi. Intombi
 isithi unena yini inkosi ayi
 khulumele. Uscyitaleni
 ukuthi usho inkosi esekh
 aya. Seye ngaba intombi ukuy
 a kubona lenkosi. Intombi
 la futlu inkosi ukuba umahlala
 ayayeshelile. Intombi
 isivuma yena umahlala
 nilakazi. Ukunwuma kwayo
 yathu, lingani nawe nyenkosi
 njena had usethi umahlala
 sela, kuhlephela njebona in
 naye wakhe. Isivuma intombi
 ekubanjwa. Ayisayi emuzi
 mwenkosi. Ukuthumele umahlala
 ukuthi ayivume intombi.
 Inkosi usethilela, ku
 thena emva kwemsekwana
 sekuzwa kala ukuthi intombi
 leyo yagana umahlala. Inkosi
 isemulanda umahlala n
 buza lo ku ekuzwayo. Usvuma

Umahlasela. Ngo kumethle
 naba inkosi isinombi isinombi
 hlawulisa usehlawula u
 mahlasela izinkomo eziwawo
 kodwa inkosi akuyi khandi
 sananga kahle nomahla
 sela. Kuthena nomama isipu
 na ukhumbi khipha ebudimene
 yase isiyagula impela kahle
 khulu. Umahlasela seuyena
 futli osezisa inkosi ngo ku
 yfuna izinyanga. Inkosi
 isisinda. Uywaka shele
 emuzini ka mahlasela ebywa
 uyena umahlasela. Isinombi
 bona umahene inkosi ayathi
 andakahle. Nomahlasela use
 ngada umahene ngokwesaba
 ba ukuthi ngahle inkosi
 umuke naye. Isithi uma i
 shamba khule ibonise
 yena umahene usebaleka
 umahene isithukuthela inkosi
 si. Isithi uma esendle lena
 shamba iya ikhaya selina
 izulu isinetha mpe emko
 si

isiqula impela ka khulu
 Esise iyafa khona manjalo
 Phoke ukuphuma ka ka
 mahlasela ngoba waye se
 novato impela esepuna, rohu
 thengisa izwe lakhe abo
 luke nomane nene. Umahene
 uyena ntando kasi yakhe
 mahlasela. Uthe ukuba a
 fe umahlasela wamuchiyi
 nabantwana abawo. Umhla
 lawa uyena kungowukugci
 na kumahlasela.

Umahlasela uyena futu
 swalanda isikolo emlungu
 dlovu namanye amadoda
 hesisi kolo esinye sekolo
 enkulu namahlasela. Sino
 thisha abawo, esakwahlul
 meni lesi kolo. Umhla
 ne ezimngi impela futu. Phok
 phakathi kwesi ngane za the
 kwaphumela zawo 3 ekufu
 ndisweni. Umabizo ayo yula
 na. Khesie, Nicholas no Frederick
 Ezinye zamanye amakhosika

zi aziphumelelanga. Kwaphu
melela zona ezakwa manene ku
phela. Naniamhla njena uma
hlasele uyaziwa kuleli case
balabasi. Kwathi indodana ya
khe iBeule yasheshe yafa
maashane yashisa u Frank
oyenankosane emzini kama
hlasele. Kuthene ngohuya ku
ka Mahlasele kwase ku khe
twa u Mjantshi Ntanda u kubona
abe yinduna yakwa ndleca.
Naniamhla njena u Ntanda
usecuyona.

Ulamulakhe u kosi njeng
ka ngushilo lena kwa Iki
yinkosana ka mkhahanyo
Iki. Nthunango hafa kwa khe
umkhahanyo, indodana
yakhe yathukuthela u kuzwa
u kuthi u mahlasele wa tha
tha intombi yinkosi. Isimuv
zingela impela njena u ka
mubulala. U mahlasele use
siwa abaniklophe ngoba wa
bale hela kubona. Khelela

lathethwa en hantolo impela
 ukuze indodana ka mkhaka
 uyeki ixale. Umahlasele wa
 yesehlavutiziwe uyise pho ke
 indodana kwaku ngasa faneli
 u kuba ilwe naye umahlasele.
 Sekuthi ngo kuzwa a
 hala kwale ndaba umahlasele
 usebamar kuthi ni hlalir
 ube inkosi yo thumela aba
 intu bambulale ingalindele
 usebeka kwazulu kubo kam
 nene. Usefika ku mfawabo ka
 manene u khunjini nene use
 mubekela umahlasele. Use
 thuthela impela u khunjini
 usebikela inkosi u kuthi
 inkosi yase swazini ifuna
 u kubulala umntanake kuma
 yungaya. Ngoba perele u lami
 lakhe waye sefuna u ku
 bulala umahlasele no manene
 kuthi u kuzwa lo ku u
 lamulakhe usethumela kwa
 zulu kuyena u khunjini u ku
 thi le ndaba seyendlele a ka

nakulwa no mahlasela u
 nduna kanye. Phoke umahla
 sela ushala isikhashana
 kwa zulu eshiye indodana ya
 khe ekhaya uBeule. Uthena
 sebuya sebuya nayo inkosika
 ziphahane no nina hamba
 nenu. Sebe hamba kuthena
 nina, sebe sondele ukuba
 bafike ekhaya indodana
 ka khakanyiki kanti ithe
 mele abantu ukuba bama
 gade umahlasela bamba
 hle ngendlela. Nebala uma
 hlasela ushlangana na
 madoda amabili u kuba
 kabinde no uzobe shabalala
 amanye abalika ngoba e
 ngapini ukubulala imahla
 sela. Amadoda ama thathe
 ayqulisa ukuze angalitha
 li bicala nase nkosi. Usethe
 ukhshlangana nawo uselwa
 nawo umahlasela benchocha
 zi yakhe nonina wayo. Useye
 afe unina wenkosi kazi ha

mahlasela. useybulala unye
 indoda umahlasela. hira
 esele isibaleka impela kanyi
 sabonwa kuye kubenamhla
 ayaziwa ukuthi yashonaphi
 abanye bathi ayabulawa izi
 gebergu zakwa kotlwi. usefika
 sekhaya umahlasela uceji
 zeka lendaba. Sekuthi umpe
 lwafuthi ukosi usementallen
 umahlasela ukuthi inkosi
 yayithena makabulawe a
 madoda amahlamu kodwa
 ala lama amanye kuphi
 inlela abo mabili. Usethi
 umahlasela, "ngahleginjena
 kanti inkosi yangqinnyela
 engizungele izithende ayiqinthe
 ni ngani ukuthi kuhle ngu
 bulawe, ngoba uyona futthe
 bange ukuba ngibe laphe
 na, ngokuthi ayilwi nami
 uma nami ngicela ukuba
 ngelokwe lewe abangayona?"
 Usethumele inkosi kuye
 umahlasela ithi, "Wena ulwa

namni 'ungulandela umpi ya
 kwazulu ukuba ingibulall' na
 ukhalela ushona naye
 ukhona umuzi wakhe kaba
 ntu ayeyinduna yabo. Abanye
 abantu^{na} kuthona kusenza
 lo sekusika yena umngani
 wakhe umayezela gele usemunge
 nela ebusuku embulala u
 khalela. Uyeza njalo. Amayezela
 akhe okufa wathi, "noma unga
 ngibulala mayezela naye uyo ku
 fanjani ubulawe ingaxi
 wakho." Sekuthu indodana
 kakhalela isicela uHanni
 umfowabo ukuba makhalela
 lale u mayezela yamkhombisa
 udamu lezinkomo. Umayezela wa
 ye gamwe intombazane kakhalela
 lale. Usvuma uHanni sebence
 nga nentombazane yona lena e
 mnganile ukuba makhalela
 we usvuma nayo ngoba u
 mayezela waye sefuna ukuyibula
 la nayo. Esaba ngoba ebulele
 uyise wayo. Sekwendlula izina

eynclann umayya seberu
 vumbesele umyint wakhe ele
 le bakhisa indlu yakhe. use
 ba memese akusa sondeli mu
 nto ukumleke lela. useze ufela
 phakathi endlini. Inkhosi futhi
 nayo utluthela ufunda umu
 nto obulele umayya. Isimutsho
 kuthena kunjalo nayo yafa yab
 lawa inkhosi yayo. Kuthiwa
 bayinika umutsho abakwa Nila
 kazi ukuba mayife nayo. Usethu
 umahlalelo kuzi ngane zakhe yaf
 "ingabi namngani, umngani
 wakho isitha sakho." kunjalo
 nanamhla ngalo yakhe ayim
 funi umngani ngaphandle kwa
 sekubambeni. Indawo ka samu
 kti isibuswa ukendleni ayena
 asekhona nanamhla njena. Yena
 ke akakungeni anga konke
 loku. Kuthi abambhlophe ba
 mayisa ukuthi uma ba ke
 beza umnyando bayomelela
 kulesi ikhondla akhona.
 nanamhla asekhona umuzi wakhe
 usenyanyadwe.

Ukupika kwa
Nomanjani.

Kuthena ngelinyaka ephelile
kwaba khona mkosikazi eyayo
bulala abantú impela undala
seyaywa bonke izwe. Ukuzidume
lenkosikazi kwathi amadoda shle
zi ephuya utshwala iduze nesiba
ya ewela elimeni. Asebona ku
iphuma imikhovu abantú ase
babulawa bangwathlwa bephu
ma indlini ngoba sebedakwe a
navo unamanjani abaphawa
na. Uthi shle ebandla usebo
na amadoda asethuka. useku
ya una manjani ngelaka ukuba
lenkhovu iphinde emiva. Aba
bantú sebe mangala njeno sebe
baleka bonke ngoba bebenge
thembi. Ukuthi unamanjani
uyathakatha ngempela. Uthi
kuthela unamanjani esethluthi
ukusukw useye wakha emyama
dunomuzi wakhe. Usefa una
manjani usengwathlwa. Shole
abantú abasakhalwa ukuthi

ufile ngempela. Kwake kwathu
 uonfundisi khona esakhe e
 nyaradyadu waphi ka ukuthu
 a khekho umuntu onganasa
 umuntu esifele. Kwakwumfund
 isi Mntshali. sekufa umfana ka
 Ktshingila webandla lakhe nono
 manjani webandla lakhe. useye
 mngwabwa umfana emini umf
 fundisi. usebiza u mivangeli sebekh
 uhuba ayombonisa impela ukh
 thi kuyiziso yini lo bu khushi
 wo abantu. Sechamba khekhe
 lala hude nama thuna ukh
 ze bangabona kabi. kuwunyezi
 kuyiphuma ke umuzi wakwa
 no manjani izintombi uizinsizwa
 naba nunuzane bonke ekhaya
 akwasala kutsho nezangane. se
 khucelwa sebe nukuwa bonke sekh
 hambake sebekha et emathunene
 ni sekunwa eduze nethuna. use
 cela futhi u namanjani. Sezimba
 izinsizwa ngo kushelwa. Sezili kuy
 pha ibokisi lofileyo zilithwale liya
 ekhaya. sekungenwa endlini na
 lo imbo kisi lelo.

Selashwa selon wake ka
 hle uselashwa lona ofileyo
 usebekwa ezinko usenkhawo
 ngemthi nango fwayi kubawo
 umulilo omukhulu. useyo uyathu
 mula lona obefile. Uthumula
 njalo uyafuthwa impela ngemthi
 omakhaleni. Umfundisi yena
 uthena ngo kubona ukuthu se
 buya usegijima phambili nom
 vangeli ngo ba phela indlu laphe
 kwa kwaselewa khona abantu
 kuka nomanjani. Umfundisi uyay
 zike ngo ba kwamucile no kuhaw
 mba khona. Sebenge na kwa
 nomanjani kweliveliwenjina
 uselwela ngomubese iveliveli
 sebe lala ngemwa kwama bok
 si amaningi abekho namaca
 nsi usethula beraye umvange
 li. Uthena yona eevuhile umu
 ntu lona usethula umfundisi
 selushwa usungulo emulilwa
 ni. Sebenkubusa ukuthi usen
 ukani nama njina na, use
 phendula ethi ca. bathu uma be
 ethi bayali khipha usungulo

ukulu. ~~pa~~ bethela ikhanda
 kumfana lowo. Wakhuya umfu
 ndisi, wasukuma wama ngesu
 awo zombili noimvangeli wasukuma
 wama wama ngesu nyawozombili. A
 khumuntu awathena amunye
 baphuma belakanyana. Amadwi
 shukuya komfundisi awo kutlu, "Mun-
 sani ukwenza icala kukhuluma
 kulu, masikhuleke." Uthe ku-
 leka umfundisi base bekhuda
 usethatha lomfana ehamba
 naye emusa kubo kwasitika
 ngela. Sebe mangala njena ekhay-
 ukuthi uphumaphi umondli. Use-
 batshena umfundisi ukuthi kwe-
 nyeke njani. Sebe vuka bemusa
 enkosini inkosi naye umanga-
 la. Usekhuluma naye umondli u-
 kuthi yini, kodwa ukukhuluma
 kwakhe akusagondile no buntu
 khe wayisebona kala ukuthuyi-
 silimba ubesepile. Wabuye wafa
 akaphilanga kade washeshe
 wafa. Abakwa manonjani babu-
 leka njalo kusukela ngalo lelo la-
 nga abaziwa ukuthi baphumaphi

U nye nyaborwa unoma njanyi
 esafa wabuye wawuka ese ~~abantu~~
 abantu ingasalali ekhaya ese
 zula lonke izwe. kwake kwattu
 kulo leli lase khalabasi wabona
 hala ngamuka idannhance
 kwabaleka wonke umuntu kwa
 phela nomshado ngoba phela
 kwakushadwa. Unomanjaniwa
 yegoka ijijini eyobu izingubo zo
 nyamane kwakungasahanjwa
 ngamunye. Abafana bezinhoma
 bese bekhela eduze nama kha
 ya ngo kwesaba yena unomanja
 ni. noma umuntu eyofula u
 mbila kwakuba usisi impela ngo
 ba una eyedwa waye angasoze a
 hamba. kenda ba injina yaze
 yakhuzwa abantlophi u kuthi
 unomanjani akhholapha ngo
 ba bekhala bangabona umuntu
 ogqoke unyamane basuke
 bekhithi unomanjani. Phoke kwa
 kuthi noma abantlophi besheja
 lo abantu bephiza u kuthi u
 bekhuzwa hala njalo u kuthi u
 na kale ekuthinise ku amanganye.

Ukuluwa kwabafana
 kempfi yaba ukulu nipeleango
 ba yaze yangena kwabadala
 kukuke abafana base litho-
 thoni nabafana base sididini
 babanga umcele wedlelo ngoba
 lezinkomo zingadlalani. Futhi nesi-
 nduna zaldadlelo zehlukeni eya
 se sididini n nyazi ntanda eya
 lithothoni n Nyazana lwala
 nezinkantolo zabo zehlukene abase
 lithothoni bathela kwecastle ha-
 nti abase sididini edundee. Kw-
 thi ngesonto abafana bakhipa
 a izinkomo zabeka ebalibasi
 idlelo elisondlelene nelase litho-
 thoni. Lendaba yalungiswa ng-
 phambili abakhulu abafana
 oma Chopha n sivisa nabanye ba-
 se sididini ukuzi abafana ba-
 gogane ndawongel ngoba akhwa-
 misile ukuba bahlangane
 emusukwini. Nabase lithotho-
 ni ba gogwa o zavezana noma
 plitha n phuthasi eyibona ku-
 abakhulu elithothoni

Seze hlo ngomhlambi omkhulu
 nazo ezethothoni. Uma bebuya
 abazali ukuthi injini basho u
 kuthi kuyo zingelwa. Phoke be
 kuthi bona abakhulu abafan
 na baphumele obala aban
 ne beluse injinkomo nase sitho
 ni kube njalo. Kwase kuykhathi
 zama zonto. Useyhold u maShoph
 kwabase Sididini. Useyi hola u
 maphitha kwabase Sithothoni. U
 hlangua. Abadala abanahle
 ngo ba kurisi godini. Ithena u
 kuba ihlangane eyimayaz
 na impela abafana base si
 thothoni sebe balcha impela
 kakhulu nezinkomo sezunge
 masimini ndawo zombili eSitho
 ni nase Sididini. Sebezonda eson
 ni laba base Sithothoni beba
 leka. Abasa buzi sebe wale
 leka bonke phakathi naba
 Sididini ishayane khona laph
 umushumayeli aphume abale
 ke. Akhale amakhosikazi kwa
 zisa ukuthi amadoda manane

Ayese sontweni. Aselamula
amadoda kodwa phezu kwa
ho leho balimala abaningi
sibesiwa inkantolo bonke sebe
shaywa abakhulu ejobona ba
banga lempi.

Seyingenwa abadala yinye
a. kuthena ngomshado wa kwa
shabalala kwa khona naba
se khuphe ejobona beleke lela
abase lithothoni kulempi. Aba
se sididini nabo baphelile
impela. Sebena ngamavuyi
na. Sekuthi abase lithothoni
maseli yoshona sebehlumana
ihlele beholwa u Simon Kwi
ha igoso lempi lase khuphe
Abase sididini bahlelwa u
Nonavovo umfoka Nlakazi
so labo. Aselamula am
phoyisa aha hulinuni esen
unncelw ukuthi phoyisa kwega
pha yibona abanecala unnc
ncelw kwabawcingo elwehlu
kanisa lithothoni nebididi ase
hamba nama phoyisa ebuya

sekuthu igoso lase ktiaphe u
 Simon usebuya eya ekhaya
 ngo ba egulelwa. useshuya
 uBamu igoso lase Sithothoni
 uBamu usethukuthela ukhi
 shona kwelanga eschambice
 amaphoyisa useyhlonisa a
 elandela bona abase sididini
 usewega umunceli obekwe
 amaphoyisa. useyicela uma
 hlala eyase sididini. uBamu
 eschade uyicela eyakhe. usegij
 ma phambili neplini lakhe
 ukuyagalela kugala. Sebemi
 shaya bemwisaphansi ab
 se sididini neplini lakhe babaya
 fa njalo. Kanti amaphoyisa
 ayabona awayile ekhaya ngo
 ba abonile uKutli kugolisa
 seibaleka eyase Sithothoni a
 basayi xoshi laba base sididini
 asephiha amaphoyisa asebatshena
 ukhuthumabaye imakhaya ngoba
 lo kusekhiyi cala. laba thetha
 abase sididini ngo ba kaba eu
 hela. nanamlela isayondana

End. 5187